

การบัญชีสำหรับการรวมธุรกิจ: การเปลี่ยนแปลงที่น่าจับตามอง

ดิชพงศ์ พงศ์ภักตร์ชัย *

การบัญชีสำหรับการรวมธุรกิจเป็นประเด็นที่ถกเถียงกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเหมาะสมของทางเลือกในการใช้วิธีการบัญชีแบบรวมส่วนได้เสีย (Pooling of Interests) นอกเหนือจากวิธีการบัญชีแบบซื้อ (Purchase) ในปี ค.ศ. 2001 คณะกรรมการมาตรฐานการบัญชีแห่งประเทศสหรัฐอเมริกา (Financial Accounting Standard Board) ได้ออกมาตรฐานการบัญชีฉบับที่ 141 เรื่อง “การบัญชีสำหรับการรวมธุรกิจ” (FASB 141) และมาตรฐานการบัญชีฉบับที่ 142 เรื่อง “ค่าความนิยม และสินทรัพย์ไม่มีตัวตน” (FASB 142) ซึ่งนับเป็นจุดเปลี่ยนของการบัญชีสำหรับการรวมธุรกิจ สาระสำคัญของมาตรฐานการบัญชีทั้งสองฉบับได้แก่ การกำหนดให้ใช้วิธีการบัญชีแบบซื้อเพียงวิธีเดียวสำหรับการรวมธุรกิจ และอนุญาตให้ธุรกิจที่รวมกันไม่ต้องตัดบัญชีค่าความนิยมที่เกิดขึ้นเป็นค่าใช้จ่ายภายหลังการรวมธุรกิจ แต่ต้องทดสอบการด้อยค่า (Impairment) ตามเกณฑ์ที่กำหนด

จนถึงปัจจุบัน ยังไม่มีผลการศึกษาหรือวิจัยใดที่ชี้ให้เห็นถึงความเหมาะสมในการใช้วิธีการบัญชีสำหรับรวมธุรกิจ หลายคนเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในสหรัฐอเมริกาจะทำให้ข้อมูลทางการเงินมีความโปร่งใสมากขึ้น และทำให้ผู้ใช้งบการเงินเปรียบเทียบงบการเงินที่เกิดการรวมธุรกิจได้ง่ายขึ้น เนื่องจากมีวิธีการบัญชีเพียงวิธีเดียว

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงของมาตรฐานการบัญชีของสหรัฐอเมริกา คณะกรรมการมาตรฐานการบัญชีนานาชาติ (International Accounting Standards Committee) มีแนวโน้มที่จะปรับเปลี่ยนวิธีการบัญชีนานาชาติให้คล้ายกับวิธีการบัญชีของสหรัฐอเมริกาเช่นกัน ซึ่งหมายความว่ามาตรฐานการบัญชีของประเทศไทยอาจต้องมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องเพื่อให้ได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติเช่นกัน

การรวมธุรกิจ (Business Combinations)

การรวมธุรกิจแพร่หลายในธุรกิจหลายประเภท โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้ภาวะเศรษฐกิจถดถอยซึ่งทำให้เกิดการรวมธุรกิจ เนื่องด้วยเหตุผลเชิงกลยุทธ์ที่แตกต่างกันไป ธนาคารและสถาบันการเงินรวมธุรกิจเพื่อความอยู่รอด ลดค่าใช้จ่ายและต้นทุนในการประกอบธุรกิจ ธุรกิจคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีรวมธุรกิจเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการสร้างนวัตกรรม นอกจากนี้การรวมธุรกิจยังมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างอำนาจทางธุรกิจ และเพื่อกระจายความเสี่ยงทางธุรกิจด้วย

รูปแบบการรวมธุรกิจในทางบัญชีได้แก่

1. การเข้าควบกิจการ (Merger) เป็นการรวมธุรกิจในลักษณะที่มีบริษัทหนึ่งเป็นผู้ยังอยู่ (Survival Company) และอีกบริษัทเป็นผู้ถูกรวม (Acquired Company) และเลิกไป ภายใต้การรวมกิจการแบบ

* อาจารย์ประจำภาควิชาการบัญชี คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การเข้าควบกิจการนั้นบริษัทผู้ถูกรวมจะโอนทรัพยากรทั้งหมดของตนเองให้กับบริษัทผู้ยังอยู่ ผู้ถือหุ้นของบริษัทผู้ถูกรวมจะได้รับแลกหุ้นและเปลี่ยนสภาพเป็นผู้ถือหุ้นของบริษัทผู้ยังอยู่

2. การรวมกิจการ (Consolidation) เป็นการรวมธุรกิจแบบเริ่มต้นใหม่ (Fresh-Start) โดยบริษัทที่จะรวมกันจะโอนทรัพยากรทั้งหมดไปยังบริษัทที่เพิ่งเปิดขึ้นใหม่ ซึ่งจะเริ่มดำเนินงานภายใต้ชื่อบริษัทใหม่ ในกรณีที่มีการแลกหุ้น บริษัทที่เพิ่งเปิดขึ้นใหม่จะออกหุ้นสามัญของตนเองเพื่อแลกกับหุ้นเก่าของบริษัทที่มารวมกัน
3. การซื้อสินทรัพย์ (Acquisition of Assets) บริษัทผู้ยังอยู่ซื้อสินทรัพย์ของอีกบริษัทหนึ่งเป็นของตนเอง การซื้อสินทรัพย์นี้ไม่จำกัดเพียงการซื้อสินทรัพย์มีตัวตนเท่านั้น แต่ยังอาจหมายถึงการซื้อส่วนงานซึ่งประกอบไปด้วยทรัพยากรด้านสารสนเทศ ทรัพยากรบุคคล ตลอดจนทรัพยากรอื่นๆ อีกด้วย
4. การซื้อหุ้นสามัญที่มีสิทธิออกเสียง (Acquisition of Stocks) เมื่อบริษัทหนึ่งลงทุนซื้อหุ้นสามัญที่มีสิทธิออกเสียงในอีกบริษัทหนึ่งจนกระทั่งมีสิทธิควบคุม (Control) บริษัทผู้ลงทุนซื้อหุ้นและบริษัทผู้ถูกลงทุนจะมีความสัมพันธ์กันในรูปแบบของ บริษัทใหญ่ (Parent Company) และบริษัทย่อย (Subsidiary Company) การรวมธุรกิจรูปแบบนี้จะไม่มีการเลิกกิจการไป ทุกบริษัทยังคงเป็นหน่วยงานอิสระทางกฎหมาย แต่จะมีความสัมพันธ์กันในรูปแบบของสิทธิควบคุม ซึ่งต้องมีการจัดทำงบการเงินรวม (Consolidated Financial Statements) เป็นข้อมูลเพิ่มเติมให้กับผู้ใช้งบการเงินด้วย
5. การรวมธุรกิจรูปแบบอื่นๆ ได้แก่ การรวมธุรกิจที่อยู่ภายใต้การควบคุมเดียวกัน (Common Control) การร่วมทำธุรกิจในรูปกิจการร่วมค้า (Joint Venture) เป็นต้น เป็นการรวมธุรกิจที่ไม่มีรูปแบบทางกฎหมายและไม่มีรูปแบบการควบคุมโดยการถือหุ้นสามัญที่มีสิทธิออกเสียง เป็นแต่เพียงร่วมทำธุรกิจเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการดำเนินงานเท่านั้น

วิธีการบัญชีสำหรับการรวมธุรกิจ

วิธีการบัญชีสำหรับการรวมธุรกิจที่ใช้ในประเทศไทยมีพื้นฐานมาจากมาตรฐานการบัญชีนานาชาติ ฉบับที่ 22 (ทบทวนแก้ไข ปี ค.ศ. 1998) (IAS 22) โดยสมาคมนักบัญชีและผู้สอบบัญชีรับอนุญาตแห่งประเทศไทย (ICAAAT) ได้แปลและตีพิมพ์ภายใต้ชื่อ มาตรฐานการบัญชีฉบับที่ 43 เรื่อง “การรวมธุรกิจ” (TAS 43)

IAS 22 กำหนดวิธีการบัญชีที่ใช้สำหรับการรวมธุรกิจไว้สองวิธีคือ วิธีซื้อ และวิธีรวมส่วนได้เสีย โดยกำหนดให้กิจการที่รวมธุรกิจต้องบันทึกบัญชีตามวิธีซื้อหากการรวมธุรกิจเป็นแบบซื้อ และต้องบันทึกบัญชีตามวิธีรวมส่วนได้เสียหากการรวมธุรกิจเป็นแบบรวมส่วนได้เสีย

อย่างไรก็ดีการรวมธุรกิจส่วนใหญ่เป็นแบบซื้อ เนื่องจากประเด็นที่ใช้พิจารณาการรวมธุรกิจแบบรวมส่วนได้เสียมีโอกาสเกิดขึ้นได้น้อย โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับการรวมธุรกิจที่ไม่สามารถระบุได้ว่าใครเป็นผู้รวมและผู้ถูกรวม ประเด็นที่ใช้พิจารณาการรวมธุรกิจแบบรวมส่วนได้เสียได้แก่

1. ธุรกิจที่นำมารวมกันจะต้องนำหุ้นสามัญที่มีสิทธิออกเสียงทั้งหมด (หรือส่วนใหญ่) มารวมกันหรือแลกหุ้นกัน
2. ภายหลังจากที่ผู้ถือหุ้นในแต่ละธุรกิจที่นำมารวมกันได้แลกหุ้นกันแล้ว ผู้ถือหุ้นดังกล่าวต้องมีสิทธิและส่วนได้เสียในธุรกิจที่รวมแล้วเท่ากับสิทธิและส่วนได้เสียในธุรกิจก่อนนำมารวมกัน
3. แต่ละธุรกิจที่นำมารวมกันนั้นต้องมีมูลค่ายุติธรรมใกล้เคียงกัน

วิธีซื้อ (Purchase)

การรวมธุรกิจโดยส่วนใหญ่ ธุรกิจที่รวมมักมีขนาดและอำนาจการต่อรองที่ไม่เท่ากัน บริษัทที่มีขนาดใหญ่และมีอำนาจมากกว่ามักจะเป็น “ผู้รวม” หรือ “ผู้ยังอยู่” และบริษัทที่มีขนาดเล็กกว่าจะก็เป็น “ผู้ถูกรวม” ซึ่งอาจต้องปิดกิจการและโอนสินทรัพย์และหนี้สินที่ตนมีให้กับผู้รวม แนวคิดนี้เปรียบว่าผู้รวมได้เข้าไปซื้อสินทรัพย์สุทธิของผู้ถูกรวมนั่นเอง

การบัญชีตามวิธีซื้อกำหนดให้ต้องมีรายการแลกเปลี่ยนโดยใช้มูลค่ายุติธรรมของสินทรัพย์และหนี้สินที่มีการแลกเปลี่ยนกัน กรณีที่ผู้ซื้อจ่ายซื้อกิจการมากกว่ามูลค่ายุติธรรม ส่วนเกินของต้นทุนการจ่ายซื้อที่มากกว่ามูลค่ายุติธรรมของสินทรัพย์สุทธินั้นถือเป็น ค่าความนิยม (Goodwill) ของผู้ถูกรวม

แต่ในกรณีที่มูลค่าจ่ายซื้อนั้นต่ำกว่ามูลค่ายุติธรรมของสินทรัพย์สุทธิของผู้ถูกรวม ผลต่างที่เกิดขึ้นถือเป็น ค่าความนิยมติดลบ (Negative Goodwill) ซึ่ง IAS 22 กำหนดธุรกิจที่รวมกันนั้นต้องรับรู้ค่าความนิยมติดลบเป็นรายได้ให้สัมพันธ์กับผลขาดทุนอันเกี่ยวเนื่องกับการรวมธุรกิจ และสามารถถือเป็นรายได้ทันทีในปีที่เกิดการรวมธุรกิจหากไม่สามารถพิสูจน์ความสัมพันธ์กับผลขาดทุนที่อาจจะเกิดขึ้นได้ แต่ในทางปฏิบัตินักบัญชีจะคำนึงถึงความน่าเชื่อถือของการประเมินมูลค่าสินทรัพย์สุทธิของผู้ถูกรวม และจะนำค่าความนิยมติดลบนี้ไปปรับปรุงลดมูลค่าสินทรัพย์ที่ไม่เป็นตัวเงิน (Non-Monetary Assets) ที่รับโอนเสียก่อน แล้วจึงนำส่วนของค่าความนิยมติดลบที่เหลือรับรู้เป็นรายได้ตามที่มาตรฐานกำหนด

ตัวอย่างการรวมธุรกิจตามวิธีซื้อ

บริษัท ก จำกัด ต้องการรวมธุรกิจกับบริษัท ข จำกัด ณ วันที่ 1 กรกฎาคม 2546 รายการย่อของงบการเงินภายหลังการตรวจสอบ และข้อมูลเกี่ยวกับมูลค่ายุติธรรมของแต่ละบริษัทปรากฏดังต่อไปนี้

	พันบาท			
	บริษัท ก จำกัด		บริษัท ข จำกัด	
	มูลค่าตามบัญชี	มูลค่ายุติธรรม	มูลค่าตามบัญชี	มูลค่ายุติธรรม
สินทรัพย์ที่เป็นตัวเงิน	1,000	1,000	600	600
สินทรัพย์ที่ไม่เป็นตัวเงิน	3,000	5,000	1,400	3,000
รวมสินทรัพย์	4,000		2,000	
หนี้สิน	500	500	100	100
หุ้นสามัญ (ราคาตามมูลค่าหุ้นละ 10 บาท)	1,000		1,000	
กำไรสะสม	2,500		900	
รวมหนี้สินและส่วนของผู้ถือหุ้น	4,000		2,000	

ณ วันที่รวมธุรกิจ หุ้นของบริษัท ก และ ข มีมูลค่ายุติธรรม หุ้นละ 20 และ 15 บาทตามลำดับ

กรณีที่ 1 บริษัท ก ออกหุ้นสามัญจำนวน 250,000 หุ้น เพื่อแลกกับหุ้นของบริษัท ข

กรณีที่ 2 บริษัท ก ออกหุ้นสามัญจำนวน 90,000 หุ้น เพื่อแลกกับหุ้นของบริษัท ข

สมมติให้บริษัท ข ปิดกิจการแล้วโอนสินทรัพย์สุทธิให้กับบริษัท ก รายการย่อของงบการเงินที่จัดทำขึ้นทันทีภายหลังจากรวมธุรกิจปรากฏดังต่อไปนี้

	บริษัท ก จำกัด (ภายหลังรวม): พันบาท	
	กรณีที่ 1 ออกหุ้น 250,000 หุ้น	กรณีที่ 1 ออกหุ้น 90,000 หุ้น
	พันบาท	พันบาท
สินทรัพย์ที่เป็นตัวเงิน	1,600	1,600
สินทรัพย์ที่ไม่เป็นตัวเงิน	6,000	4,300
ค่าความนิยม	<u>1,500</u>	
รวมสินทรัพย์	<u>9,100</u>	<u>5,900</u>
หนี้สิน	600	600
หุ้นสามัญ (ราคาตามมูลค่าหุ้นละ 10 บาท)	3,500	1,900
ส่วนเกินมูลค่าหุ้นสามัญ	2,500	900
กำไรสะสม	<u>2,500</u>	<u>2,500</u>
รวมหนี้สินและส่วนของผู้ถือหุ้น	<u>9,100</u>	<u>5,900</u>

ในกรณีที่ 1 บริษัท ก ออกหุ้นสามัญมูลค่ายุติธรรม 5,000,000 บาท เพื่อแลกกับสินทรัพย์สุทธิของบริษัท ข ซึ่งมีมูลค่ายุติธรรม 3,500,000 บาท บริษัท ก จะรับโอนสินทรัพย์สุทธิดังกล่าวในมูลค่ายุติธรรม และบันทึกค่าความนิยมเป็นจำนวน 1,500,000 บาท

ในกรณีที่ 2 บริษัท ก ออกหุ้นสามัญมูลค่ายุติธรรม 1,800,000 บาท เพื่อแลกกับสินทรัพย์สุทธิของบริษัท ข ซึ่งมีมูลค่ายุติธรรม 3,500,000 บาท ผลต่าง 1,700,000 บาทที่เกิดขึ้นคือค่าความนิยมติดลบ ซึ่งบริษัท ก ต้องนำผลการรับโอนสินทรัพย์ที่ไม่เป็นตัวเงิน ดังนั้นบริษัท ก จึงรับโอนสินทรัพย์ที่ไม่เป็นตัวเงินเพียง 1,300,000 บาท (3,000,000 – 1,700,000)

วิธีการบันทึกบัญชีสำหรับการรวมธุรกิจข้างต้น มีข้อสังเกตว่าเมื่อบริษัท ข โอนสินทรัพย์ทั้งหมดให้กับบริษัท ก ในมูลค่ายุติธรรม สินทรัพย์และหนี้สินของบริษัท ก มิได้มีการตีราคาเพิ่มขึ้นให้เป็นมูลค่ายุติธรรมให้เป็นไปในแนวเดียวกัน ดังนั้นงบการเงินภายหลังการรวมธุรกิจจึงประกอบไปด้วยสินทรัพย์สุทธิของบริษัท ก ในราคาทุนเดิมและสินทรัพย์สุทธิของบริษัท ข ในมูลค่ายุติธรรม ซึ่งมูลค่าภายหลังการรวมธุรกิจดังกล่าวอาจไม่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจ (Relevance) เท่าที่ควร ยิ่งไปกว่านั้นผลการดำเนินงานที่ปรากฏในงวดที่มีการรวมธุรกิจจะประกอบไปด้วยผลการดำเนินงานของบริษัท ก ตั้งแต่วันต้นปี และผลการดำเนินงานของบริษัท ข ตั้งแต่วันรวมธุรกิจ ในขณะที่ควรจะต้องแสดงผลการดำเนินงานของทั้งสองบริษัทรวมกันตั้งแต่ต้นปี หรือไม่แสดงผลการดำเนินงานของบริษัทใดเลยก่อนรวมกิจการ เพื่อให้สามารถวัดผลการดำเนินงานและเปรียบเทียบได้ง่ายขึ้น

มาตรฐานการบัญชีในอดีตบางฉบับเช่น IAS ได้กล่าวถึงวิธีการรวมธุรกิจที่ทำให้ข้อมูลทางการเงินภายหลังจากการรวมธุรกิจมีความเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจมากขึ้น โดยวิธีดังกล่าวจะใช้วิธีการเหมือนกับธุรกิจที่รวมกันนั้นเริ่มต้นการดำเนินงานใหม่ภายหลังการรวมธุรกิจ (Fresh-Start) วิธีการนี้ทั้งบริษัท ก ซึ่งเป็นผู้ยังอยู่ และบริษัท ข ซึ่งเป็นผู้ถูกรวมจะนำสินทรัพย์มารวมกันในมูลค่ายุติธรรม และการวัดผลการดำเนินงานภายหลังการรวมกิจการจะถือเสมือนว่าบริษัทที่รวมกันนั้นเป็นบริษัทที่เกิดขึ้นใหม่ ผลการดำเนินงานของทั้งสองบริษัทจะเริ่มนำมาวมกันตั้งแต่วัน

ที่รวมกิจการ ซึ่งการบัญชีตามวิธีนี้จะเกิดขึ้นกับบริษัทที่นำมารวมกันในรูปแบบการรวมกิจการ (Consolidation) ซึ่งกำหนดให้บริษัทที่รวมกันต้องปิดกิจการไปแล้วโอนสินทรัพย์สุทธิที่จะรวมทั้งหมดให้กับบริษัทที่เปิดขึ้นใหม่ อย่างไรก็ตาม ภายใต้อาณัติในมาตรฐานการบัญชีสำหรับรวมธุรกิจนั้นห้ามมิให้ใช้วิธีการบัญชีแบบเริ่มต้นใหม่นี้

วิธีรวมส่วนได้เสีย (Pooling/Uniting of Interests)

วิธีรวมส่วนได้เสีย เกิดจากแนวคิดที่ว่าธุรกิจที่รวมกันเพียงแต่นำสินทรัพย์สุทธิมารวมกัน โดยที่ผู้ถือหุ้นของธุรกิจที่รวมกันยังคงมีส่วนได้เสียในสินทรัพย์สุทธินั้นคงเดิม การรวมส่วนได้เสียในทางบัญชีก็เปรียบเสมือนการนำเอางบการเงินของธุรกิจที่รวมกันบวกรวมเข้าด้วยกัน วิธีรวมส่วนได้เสียนี้จะไม่มีการประเมินมูลค่ายุติธรรมของธุรกิจที่รวมกันแต่อย่างใด สินทรัพย์สุทธิทั้งหมดจะนำมารวมกันในมูลค่าตามบัญชีเท่านั้น

ในทางปฏิบัติ ธุรกิจที่รวมกันจะแลกเปลี่ยนระหว่างกันเท่านั้น เช่น บริษัท ก รวมกิจการกับบริษัท ข ตามตัวอย่างข้างต้น บริษัท ก ต้องออกหุ้นสามัญใหม่ของตนเองเพื่อแลกกับหุ้นสามัญที่อยู่ในมือของผู้ถือหุ้นบริษัท ข และเมื่อรวมกันแล้ว ผู้ถือหุ้นของบริษัท ก และบริษัท ข จะต้องมีส่วนได้เสียในสินทรัพย์สุทธิของธุรกิจที่รวมกันเป็นจำนวนเงินเท่าเดิม

วิธีการบัญชีตามวิธีรวมส่วนได้เสียนี้จะนำสินทรัพย์สุทธิของบริษัทที่รวมกันในมูลค่าตามบัญชี โดยเปรียบเทียบราคาตามมูลค่าของหุ้นใหม่ที่ออกแลกกับทุนที่นำมาลง (Paid-in Capital) ของผู้ถือหุ้น หรือผู้ที่จะเลิกกิจการ ผลต่างที่เกิดขึ้นจะนำไปใช้ปรับปรุงกับส่วนของผู้ถือหุ้นของบริษัทที่รวมกัน โดยปรับปรุงกับบัญชีส่วนเกินทุนต่างๆ (ถ้ามี) ถ้าไม่มีส่วนเกินทุนเหลืออยู่ก็จะนำไปปรับปรุงกับบัญชีกำไรสะสมของบริษัทที่รวมกัน วิธีรวมส่วนได้เสียจะไม่ก่อให้เกิดค่าความนิยม

ตัวอย่างการรวมธุรกิจตามวิธีรวมส่วนได้เสีย

จากตัวอย่างข้างต้น หากบริษัท ก จำกัด และ บริษัท ข จำกัด รวมธุรกิจกันตามวิธีรวมส่วนได้เสีย รายการย่อของงบการเงินภายหลังรวมกิจการในกรณีที่ 1 ซึ่งบริษัท ก จำกัด ออกหุ้นแลก 250,000 หุ้น และกรณีที่ 2 ซึ่งบริษัท ก จำกัด ออกหุ้นแลก 90,000 หุ้นปรากฏดังต่อไปนี้

บริษัท ก จำกัด (ภายหลังรวม): พันบาท		
	กรณีที่ 1 ออกหุ้น 250,000 หุ้น	กรณีที่ 2 ออกหุ้น 90,000 หุ้น
สินทรัพย์ที่เป็นตัวเงิน	1,600	1,600
สินทรัพย์ที่ไม่เป็นตัวเงิน	4,400	4,400
รวมสินทรัพย์	6,000	6,000

	บริษัท ก จำกัด (ภายหลังรวม): พันบาท	
	กรณีที่ 1 ออกหุ้น 250,000 หุ้น	กรณีที่ 2 ออกหุ้น 90,000 หุ้น
หนี้สิน	600	600
หุ้นสามัญ (ราคาตามมูลค่าหุ้นละ 10 บาท)	3,500	1,900
ส่วนเกินมูลค่าหุ้นสามัญ		100
กำไรสะสม	<u>1,900</u>	<u>3,400</u>
รวมหนี้สินและส่วนของผู้ถือหุ้น	<u>6,000</u>	<u>6,000</u>

ในกรณีที่ 1 บริษัท ก ออกหุ้นแลก 250,000 หุ้นซึ่งมีราคาตามมูลค่ารวม 2,500,000 บาทเพื่อแลกกับทุนที่นำมาลงของผู้ถือหุ้นของบริษัท ข มูลค่า 1,000,000 บาท (หุ้นสามัญของบริษัท ข ก่อนรวมธุรกิจจำนวน 100,000 หุ้น ราคาตามมูลค่าหุ้นละ 10 บาท) ส่วนเกินของมูลค่าหุ้นสามัญที่ออกใหม่ 1,500,000 บาท (2,500,000 – 1,000,000) จะนำไปปรับปรุงโดยลดกำไรสะสมของกิจการที่นำมารวมกัน ดังนั้นกำไรสะสมภายหลังจากรวมธุรกิจจึงมียอดเพียง 1,900,000 บาท (2,500,000 + 900,000 – 1,500,000)

ในกรณีที่ 2 บริษัท ก ออกหุ้นแลก 90,000 หุ้นซึ่งมีราคาตามมูลค่ารวม 900,000 บาท ทุนที่นำมาลงของผู้ถือหุ้นบริษัท ข มากกว่ามูลค่าหุ้นสามัญที่ออกแลกจำนวน 100,000 บาท (1,000,000 – 900,000) ส่วนเกินที่เกิดขึ้นนี้จะนำไปปรับปรุงเพิ่มส่วนเกินมูลค่าหุ้นสามัญที่ออกใหม่ของกิจการที่รวมกัน

จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าบริษัท ก จะออกหุ้นแลกจำนวนเท่าใด มูลค่าสินทรัพย์สุทธิภายหลังจากการรวมธุรกิจจะมีมูลค่าเท่ากัน และถ้าหากไม่มีค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการรวมธุรกิจ มูลค่าสินทรัพย์สุทธิของกิจการภายหลังการรวมธุรกิจ จะต้องเท่ากับมูลค่าของสินทรัพย์สุทธิของทั้ง 2 กิจการก่อนการรวมธุรกิจ เนื่องจากการรวมส่วนได้เสียยึดแนวคิดของการนำเอาสินทรัพย์มารวมกันโดยไม่มีการปรับมูลค่าใดๆ

การรวมธุรกิจตามวิธีส่วนได้เสีย กำหนดให้บริษัท ข โอนบัญชีสินทรัพย์และหนี้สินที่มีอยู่ทั้งหมด รวมทั้งผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้นทั้งในอดีตและในปีที่รวมธุรกิจให้กับบริษัท ก ดังนั้นผลการดำเนินงานในงบการเงินของบริษัทที่รวมกันจะรวมเอาผลการดำเนินงานของทั้งสองบริษัทเสมือนการรวมกิจการเกิดขึ้น ณ วันต้นปี

วิเคราะห์เปรียบเทียบวิธีการซื้อและวิธีการรวมส่วนได้เสีย

ในอดีตที่ผ่านมาบริษัทจำนวนมาก พยายามทุกวิถีทางที่จะใช้วิธีการรวมส่วนได้เสียในการบันทึกบัญชีและนำเสนอรายงาน เช่น การรวมธุรกิจของ AT&T และ NCR ในปี ค.ศ. 1991 ซึ่งได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดในประวัติศาสตร์การรวมธุรกิจ โดยในครั้งนั้น AT&T ยอมจ่ายเงินถึง 111 ดอลลาร์สหรัฐต่อหุ้นเพื่อซื้อ NCR ทั้งหมดที่ในขณะนั้นหุ้นของ NCR มีราคาตลาดเพียง 48 ดอลลาร์ต่อหุ้นเท่านั้น ซึ่งทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางถึงความไม่ชอบมาพากลของการรวมธุรกิจในครั้งนั้น ยิ่งกว่านั้นผลงานศึกษาของ Lys and Vincent (1995) ยังได้อ้างว่า AT&T จ่ายเงินกว่า 50 ล้านเหรียญ (หรืออาจมากกว่า 500 ล้านเหรียญ) เพื่อที่จะจัดทำเอกสารให้มีเนื้อหาเป็นไปตามวิธีการรวมส่วนได้เสียและตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในมาตรฐานการบัญชี

การรวมธุรกิจโดยวิธีซื้อ ซึ่งใช้มูลค่ายุติธรรมในการบันทึกบัญชีและจัดทำรายงานทำให้บริษัทภายหลังการรวมธุรกิจแสดงยอดสินทรัพย์รวมที่สูงกว่าการรวมธุรกิจโดยวิธีรวมส่วนได้เสีย เนื่องจากสินทรัพย์ของบริษัทผู้ถูกรวม

ได้รับการประเมินให้เป็นมูลค่ายุติธรรมซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วจะสูงกว่ามูลค่าตามบัญชี และสินทรัพย์ที่มีมูลค่าสูงกว่านี้ จะนำมาซึ่งต้นทุนของการใช้สินทรัพย์ในรูปของต้นทุนขาย ค่าเสื่อมราคา และค่าใช้จ่ายตัดบัญชีต่าง ๆ ที่ต้องบันทึกเพิ่มขึ้นและส่งผลโดยตรงในทางลบต่อกำไรสุทธิในงวดบัญชีภายหลังจากที่รวมกิจการ ในขณะที่การรวมธุรกิจโดยวิธีรวม ส่วนได้เสียจะไม่ก่อให้เกิดสินทรัพย์และค่าใช้จ่ายส่วนเพิ่มนี้ กำไรสุทธิที่ต่ำกว่าและสินทรัพย์รวมที่สูงกว่าของวิธีซื้อส่ง ผลโดยตรงกับการคำนวณอัตราผลตอบแทนจากการลงทุน (ROI) กล่าวคือ ROI ของบริษัทที่รวมกันโดยวิธีซื้อจะต่ำกว่า ROI ของบริษัทที่รวมกันโดยวิธีรวมส่วนได้เสียอย่างมาก

นอกจากนั้นในอดีต ธุรกิจบางแห่งที่บันทึกบัญชีการรวมธุรกิจด้วยวิธีรวมส่วนได้เสียยังทำกำไรจากการรวมธุรกิจ โดยการขายสินทรัพย์ส่วนใหญ่ของกิจการที่รวมกันภายหลังจากการรวมธุรกิจซึ่งก่อให้เกิดกำไรมหาศาล เนื่องจากสินทรัพย์ที่นำมารวมกันแล้วขายออกไปนั้นอยู่ในมูลค่าทุนเดิมซึ่งต่ำมาก ทำให้หลายธุรกิจเกิดกำไรภายหลังรวมกิจการจากการขายสินทรัพย์เก่าออกไป การปฏิบัติเช่นนี้เริ่มลดน้อยลงภายหลังการประกาศใช้มาตรฐานความเห็นทางบัญชีฉบับที่ 16 (APB Opinion No. 16) ซึ่งได้กำหนดเงื่อนไขในการใช้วิธีรวมส่วนได้เสียไว้ 12 ข้อ ซึ่งมีสาระสำคัญรวมถึงการห้ามขายสินทรัพย์ที่สำคัญของกิจการที่นำมารวมภายใต้วิธีรวมส่วนได้เสียภายในเวลา 2 ปีนับจากวันรวมกิจการ

มีงานเขียนหลายชิ้น ได้อ้างสาเหตุของการใช้วิธีรวมส่วนได้เสียว่า เนื่องจากผู้บริหารส่วนใหญ่ได้รับคำตอบแทนจากกำไรสุทธิทางบัญชี ดังนั้นผู้บริหารย่อมไม่พอใจหากกำไรสุทธิภายหลังจากการรวมกิจการลดลงเนื่องจากต้นทุนการใช้สินทรัพย์ที่เพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามวิจัยของ Davis (1996) ได้รวบรวมผลการศึกษาของการใช้วิธีการบัญชีทั้งสองวิธีซึ่งแสดงให้เห็นแนวโน้มที่ลดลงของการใช้วิธีส่วนได้เสียภายหลังปี ค.ศ. 1970 ซึ่งเป็นปีที่ประกาศใช้ APB Opinion No. 16 นอกจากนั้น Davis ยังได้สรุปผลงานวิจัยในยุคแรกว่าตลาดไม่มีปฏิกิริยาตอบสนองต่อธุรกิจที่รวมกันด้วยวิธีรวมส่วนได้เสีย แต่สามารถสรุปผลในทางสถิติถึงการเคลื่อนไหวของราคาหุ้นในทางบวกเมื่อธุรกิจรวมกันด้วยวิธีซื้อ

Davis ยังได้กล่าวต่อไปว่า ธุรกิจที่รวมด้วยวิธีรวมส่วนได้เสียนั้นมักจะมีการจ่ายส่วนเกินในการรวมธุรกิจ (เช่นที่ AT&T ยอมจ่ายราคาหุ้นให้ NCR เกินกว่าราคาตลาดถึง 63 ดอลลาร์ต่อหุ้น) มากกว่าส่วนเกินที่จ่ายเพื่อรวมกิจการตามวิธีซื้อถึง 3 เท่า และแน่นอนว่าส่วนเกินดังกล่าวทำให้ผลตอบแทนจากการถือหุ้นของกิจการที่รวมลดต่ำลงเนื่องจากส่วนเกินที่จ่ายเพื่อรวมธุรกิจไป ผู้ถือหุ้นของบริษัทผู้เล็กกิจการเช่น NCR อาจได้ผลตอบแทนมากซึ่งก็มากกว่าผู้ถือหุ้นของกิจการผู้ยังอยู่

อย่างไรก็ดี ยังไม่มีงานวิจัยใดที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่เด่นชัด ระหว่างการเลือกใช้วิธีการบัญชีในการรวมธุรกิจและการเคลื่อนไหวของราคาหุ้น ซึ่ง Hopkins, Houston, and Peters (2001) ได้กล่าวว่าเนื่องจากงานวิจัยที่ผ่านมายังไม่สามารถควบคุมปัจจัยต่างๆที่มีผลกับการเคลื่อนไหวของราคาหุ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงไม่สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการบัญชีและการวิเคราะห์ของนักลงทุน และการตัดสินใจเกี่ยวกับมูลค่าหุ้นได้ บุคคลทั้งสามได้ทำการวิจัยเชิงทดลอง (Experimental Research) เพื่อศึกษาการใช้จรรยาบรรณของนักวิเคราะห์ในการประเมินราคาหุ้น โดยมีผู้เข้าร่วมทดลองเป็นนักวิเคราะห์และผู้จัดการกองทุนกว่า 113 คน ซึ่งผลการทดลองพบว่ากลุ่มที่ศึกษาจะคาดการณ์ราคาหุ้นไว้ต่ำสุดเมื่อธุรกิจใช้วิธีซื้อในการรายงานการรวมธุรกิจ และจะคาดการณ์ราคาที่สูงกว่าเมื่อธุรกิจใช้วิธีรวมส่วนได้เสีย หรือใช้วิธีซื้อแต่สามารถตัดบัญชีสินทรัพย์ส่วนเกินในรูปของค่าใช้จ่ายในการวิจัยพัฒนาที่อยู่ระหว่างดำเนินการ (In-Process Research and Development) เป็นค่าใช้จ่ายทั้งหมดได้ทันที

การปรับตัวของการรวมธุรกิจด้วยวิธีการซื้อ

ผลกระทบจากการประเมินมูลค่าทรัพย์สินเป็นมูลค่ายุติธรรมเพื่อใช้ในการรวมธุรกิจ รวมทั้งความเป็นไปได้ที่จะเข้าเงื่อนไขในการใช้วิธีรวมส่วนได้เสีย ทำให้กิจการที่รวมตามวิธีซื้อที่มีการปรับตัวเลขรวมทั้งแสดงข้อมูลอื่นๆ เพิ่มเติม เพื่อที่จะแสดงผลการดำเนินงานที่ดีที่สุด ในขณะที่เดียวกันบางกิจการก็อ้างว่าการกระทำดังกล่าวสามารถสะท้อนผลการดำเนินงานได้ถูกต้องยิ่งขึ้น

การจัดสรรส่วนเกินจากการจ่ายซื้อ

วิธีนี้ได้รับความนิยมมาก เนื่องจากการจัดสรรส่วนเกินจากการจ่ายซื้อต้องใช้วิจารณญาณอย่างมาก และไม่สามารถพิสูจน์ได้อย่างสมบูรณ์ถึงความเหมาะสมของการจัดสรรดังกล่าว ก่อน ค.ศ. 2000 ธุรกิจที่รวมมักจัดสรรส่วนเกินจากการจ่ายซื้อส่วนใหญ่ให้เป็นค่าความนิยม โดยส่วนเกินที่เกิดขึ้นจะจัดสรรไปปรับบัญชีสินทรัพย์ต่างๆ ให้น้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ และนำส่วนเกินที่เหลือซึ่งมีมูลค่าสูงไปบันทึกบัญชีเป็นค่าความนิยมซึ่งมาตรฐานการบัญชีอนุญาตให้ตัดบัญชีได้สูงสุดถึง 40 ปี

การจัดสรรส่วนเกินดังกล่าวทำให้ต้นทุนการใช้สินทรัพย์ส่วนใหญ่ถูกตัดบัญชีนานถึง 40 ปี และลดค่าใช้จ่ายตัดบัญชีต่อปีลง อย่างไรก็ตามไม่มีผลงานวิจัยใดที่ยืนยันผลของวิธีการบัญชีนี้

การวิจัยพัฒนาที่อยู่ระหว่างดำเนินการ (In-Process Research and Development: IPR&D)

การรวมธุรกิจในอุตสาหกรรมเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมผลิตยาที่มีการวิจัยพัฒนาเป็นจำนวนเงินสูงเป็นสาเหตุให้เกิดสินทรัพย์ไม่มีตัวตนจำนวนมากจากการรวมธุรกิจ เนื่องจากต้นทุนของการวิจัยพัฒนาของบริษัทเหล่านี้จะถูกบันทึกเป็นค่าใช้จ่ายในงวดบัญชีที่เกิด ดังนั้นเมื่อมีการรวมธุรกิจบริษัทที่รวมกันจะมีมูลค่าแอบแฝงจำนวนมากเนื่องจากการวิจัยพัฒนาที่อยู่ระหว่างดำเนินการ

เมื่อบริษัทผู้ยังอยู่จ่ายส่วนเกินให้กับบริษัทผู้ถูกรวมในการรวมธุรกิจ บริษัทผู้ยังอยู่จะจัดสรรส่วนเกินจำนวนมากให้เป็น IPR&D และตัดเป็นค่าใช้จ่ายทันทีในงวดที่รวมธุรกิจซึ่งก็เป็นไปตามมาตรฐานการบัญชีเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการวิจัยและพัฒนา การปฏิบัติทางบัญชีนี้ทำให้บริษัทที่รวมกันสามารถล้างบัญชีส่วนเกินที่เกิดขึ้นจากการรวมธุรกิจทั้งหมดในงวดบัญชีที่เกิดขึ้น และไม่มีผลต่อการแสดงผลการดำเนินงานในภายหลัง

การปฏิบัติทางบัญชีนี้ได้รับความนิยมมาก มีงานวิจัยหลายชิ้นที่ยืนยันผลของการจัดสรรส่วนเกินที่เกิดขึ้นจากการรวมธุรกิจเป็น IPR&D (Hopkins, Houston, and Peters, 2000, อ้างถึงงานวิจัยของ Deng and Lev 1998) รวมทั้งงานวิจัยของ Hopkins, Houston, and Peters (2000) เองก็แสดงให้เห็นว่านักวิเคราะห์จะคาดการณ์ราคาหุ้นที่สูงกว่าหากธุรกิจที่รวมจัดสรรส่วนเกินส่วนใหญ่ไปเป็น IPR&D และบันทึกเป็นค่าใช้จ่ายทันที แทนที่จะบันทึกบัญชีเป็นค่าใช้จ่ายรอตัดจ่ายต่างๆ

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยเทียบเคียงที่เปรียบเทียบวิธีการบัญชีสำหรับค่าความนิยม (Lee and Choi, 1992) โดยงานวิจัยของ Lee and Choi ชี้ให้เห็นว่า บริษัทอังกฤษ ญี่ปุ่น และเยอรมันมีข้อได้เปรียบมากกว่าบริษัทในสหรัฐอเมริกาเนื่องจากนโยบายการตัดบัญชีค่าความนิยมที่สั้นกว่า และผลทางภาษีจากการที่ยอมให้ถือค่าความนิยมตัดบัญชีเป็นค่าใช้จ่าย โดยบริษัทอังกฤษจะได้ประโยชน์สูงสุดเนื่องจากมาตรฐานการบัญชีของประเทศอังกฤษยอมให้ตัดบัญชีความนิยมในปีที่เกิดการรวมธุรกิจทั้งจำนวน ผลงานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าการตัดส่วนเกินที่เกิดขึ้นจากการรวม

ธุรกิจในปีที่เกิดทั้งจำนวนไม่ว่าจะในรูปของ IPR&D หรือ ค่าความนิยมตัดบัญชีส่งผลดีกับกิจการที่รวมกันเป็นอย่างมาก

การรายงานกำไรเงินสดต่อหุ้น (Cash Earnings per Share: CEPS)

การปรับตัวถัดมาในการรายงานการรวมธุรกิจโดยวิธีซื้อคือการเพิ่มข้อมูลในงบการเงินในรูปของผลการดำเนินงานที่ไม่รวมรายการตัดบัญชีต่างๆ อันเกิดจากการรวมธุรกิจ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1998 บริษัทจำนวนมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในอุตสาหกรรมที่มีการวิจัยพัฒนาเป็นจำนวนเงินสูง ได้แสดงตัวเลขกำไรเงินสดต่อหุ้น เพิ่มขึ้นจากกำไรต่อหุ้นตามมาตรฐานการบัญชี กำไรเงินสดต่อหุ้นเป็นกำไรต่อหุ้นที่คำนวณโดยการนำเอากำไรสุทธิตามมาตรฐานการบัญชีและบวกกลับด้วยค่าใช้จ่ายตัดบัญชีที่เกิดขึ้นจากการรวมธุรกิจ ในภายหลังบริษัทต่างๆ ได้อาศัยช่องว่างเพิ่มรายการบวกกลับจำนวนมากทั้งที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกับการรวมธุรกิจเพื่อแสดงกำไรเงินสดต่อหุ้นดังกล่าว เช่น งบกำไรขาดทุนของบริษัท AOL Time Warner ระหว่างปี ค.ศ. 2001 ได้บวกกลับกำไรขาดทุนจากการขายเงินลงทุนในการคำนวณกำไรเงินสดต่อหุ้นด้วย

ความนิยมของการแสดงตัวเลขกำไรเงินสดต่อหุ้น ทำให้ FASB มีแนวโน้มที่จะอนุญาตให้บริษัทต่างๆ รายงานกำไรเงินสดต่อหุ้น โดยเปิดเผยวิธีการคำนวณตัวเลขดังกล่าวให้กับผู้ใช้งบการเงินได้รับรู้ ในปี 2001 งานวิจัยของ Moehrle, Moehrle, and Wallace (2001) ซึ่งศึกษาความมีสาระของรายงานผลกำไรที่ไม่รวมการตัดบัญชี (Informativeness of Earnings Before Amortization) ซึ่งเปรียบเทียบผลกำไรก่อนรายการพิเศษ ผลกำไรก่อนค่าความนิยมตัดบัญชีและรายการพิเศษ และกระแสเงินสดจากการดำเนินงานของบริษัท S&P 1500¹ โดยทดสอบระดับสาระ (Information Content Tests) พบว่า ผลกำไรก่อนรายการพิเศษ และผลกำไรก่อนค่าความนิยมตัดบัญชีและรายการพิเศษมีสาระเพียงพอต่อผู้ใช้งบการเงิน ซึ่งก็สนับสนุนการเคลื่อนไหวของ FASB ต่อการอนุญาตให้มีการรายงานกำไรเงินสดต่อหุ้นดังกล่าว นอกจากนั้นผลการวิจัยยังยืนยันผลการศึกษาอื่นๆ ที่ว่าผลการดำเนินงานตามเกณฑ์คงค้างยังคงเป็นข้อมูลที่สำคัญและมีระดับสาระที่มากกว่าตัวเลขกระแสเงินสดจากการดำเนินงาน อย่างไรก็ตามก็ดียังไม่มีรายงานวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงระดับสาระของรายการต่างๆ ที่ใช้บวกกลับเพื่อคำนวณกำไรเงินสดต่อหุ้น

FASB 141 และ FASB 142

ภายหลังจากมีการประกาศใช้ APB No. 16 ทำให้บริษัทต่างๆ มีโอกาสในการรวมธุรกิจตามวิธีรวมส่วนได้เสียน้อยลง แต่ก็ยังมีบริษัทจำนวนมากพยายามที่จะจัดทำเอกสารเพื่อให้เข้าเงื่อนไขทั้ง 12 ข้อตามที่กำหนดไว้ โดยหวังว่าการรวมส่วนได้เสียจะแสดงผลการดำเนินงานที่ดีกว่า ภายหลังจากที่ IAS ได้ทบทวนและออก IAS 22 (ทบทวนแก้ไข 1998) ซึ่งทำให้บริษัทจัดทำรายงานตาม IAS มีโอกาสน้อยมากที่จะใช้วิธีการรวมส่วนได้เสียในการรวมธุรกิจ สหรัฐอเมริกาจึงเป็นประเทศเดียวที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางถึงการอนุญาตวิธีการบัญชีดังกล่าว

ในปี ค.ศ. 1999 FASB เริ่มทบทวนความเหมาะสมของ APB No. 16 โดยในแผนการทบทวนวิธีการบัญชี FASB ตั้งใจจะห้ามใช้วิธีรวมส่วนได้เสียในการรวมกิจการ โดยให้เห็นผลว่าวิธีรวมส่วนได้เสียนั้นให้ภาพที่ไม่เกี่ยวข้อง

¹ S&P 1500 ประกอบไปด้วยบริษัทที่อยู่ในกลุ่ม S&P 500 (มูลค่าหุ้นสูง), S&P 400 (มูลค่าหุ้นปานกลาง), และ S&P 600 (มูลค่าหุ้นน้อย)

กับการตัดสินใจของผู้ใช้การเงิน นอกจากนั้นยังทำให้ผู้ใช้การเงินไม่สามารถเปรียบเทียบงบการเงินของบริษัทต่าง ๆ ได้ นอกจากนั้น FASB ยังได้ทบทวนระยะเวลาในการตัดจำหน่ายค่าความนิยมให้เหลือเพียง 20 ปีอีกด้วย

ภายหลังจากที่ได้เปิดโอกาสให้ผู้ใช้งบการเงิน นักบัญชี และนักวิชาการได้แสดงความคิดเห็นอย่างต่อเนื่อง ในปี ค.ศ. 2001 FASB ตัดสินใจประกาศใช้ FASB 141 และ 142 โดยกำหนดให้ใช้วิธีซื้อสำหรับการรวมธุรกิจทุกประเภท รวมทั้งกำหนดให้ธุรกิจที่รวมกันนั้นไม่ต้องตัดจำหน่ายค่าความนิยม หากพิสูจน์ได้ว่าค่าความนิยมที่เกิดขึ้นจากการรวมธุรกิจนั้นมีอายุไม่จำกัด แต่ธุรกิจที่รวมกันนั้นต้องทดสอบการด้อยค่าของค่าความนิยมและบันทึกผลขาดทุนจากการด้อยค่าทันที หากพบว่าค่าความนิยมนั้นด้อยค่า

นอกจากการกำหนดวิธีซื้อสำหรับการรวมธุรกิจทุกประเภทแล้ว FASB 141 ยังกำหนดแนวทางในการบันทึกสินทรัพย์ไม่มีตัวตนอื่นๆ ที่ได้จากการรวมธุรกิจที่แตกต่างจาก APB Opinion No. 16 และยังได้กำหนดให้ธุรกิจที่รวมเปิดเผยรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับเหตุผลในการรวมธุรกิจ ตลอดจนรายละเอียดการจัดสรรส่วนเกินที่เกิดขึ้นเพื่อปรับมูลค่าของสินทรัพย์และหนี้สินในงบการเงิน

FASB 142 เรื่อง “ค่าความนิยมและสินทรัพย์ไม่มีตัวตนอื่น” ได้เปลี่ยนแปลงหน่วยที่ใช้วัดค่าความนิยม โดยกำหนดให้วัดค่าความนิยมจากธุรกิจที่รวมกัน แทนที่จะวัดค่าความนิยมจากธุรกิจที่ถูกรวม FASB 142 ยังได้กำหนดแนวทางสำหรับการทดสอบและบันทึกบัญชีการด้อยค่าของค่าความนิยมและสินทรัพย์ไม่มีตัวตนอื่นๆ เนื่องจากมาตรฐานไม่ได้กำหนดให้มีการตัดบัญชีค่าความนิยมและสินทรัพย์ไม่มีตัวตนที่มีอายุการใช้งานไม่จำกัดตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น นอกจากนั้นยังกำหนดให้มีการเปิดเผยการเปลี่ยนแปลงยอดคงเหลือของบัญชีค่าความนิยมและสินทรัพย์ไม่มีตัวตนอื่นระหว่างงวดบัญชีด้วย

อย่างไรก็ดีระหว่างที่มาตรฐานยังไม่มีผลบังคับใช้ ไม่ปรากฏว่ามีกิจการใดพยายามจะใช้วิธีรวมส่วนได้เสียในการบันทึกบัญชีการรวมธุรกิจ ผู้เชี่ยวชาญหลายคนให้ความเห็นว่าอาจเนื่องมาจากการรวมธุรกิจส่วนใหญ่ได้เสร็จสิ้นไปก่อนปี ค.ศ. 1999 แล้ว นอกจากนั้นผู้บริหารได้ตระหนักแล้วว่า การใช้วิธีรวมส่วนได้เสียไม่ได้ให้ผลดีกับธุรกิจอย่างใด ดังนั้นมาตรฐานการบัญชีทั้งสองฉบับนี้จึงได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง ผู้เชี่ยวชาญและนักวิเคราะห์ยังให้ความเห็นในวารสารทางธุรกิจหลายฉบับว่า แนวทางที่ชัดเจนในการทดสอบและบันทึกผลขาดทุนจากการด้อยค่าของค่าความนิยม ยังสร้างความโปร่งใสให้กับรายงานทางการเงินที่จัดทำโดยฝ่ายบริหารด้วย

ผลกระทบจากมาตรฐานการบัญชีเกี่ยวกับค่าความนิยม จะทำให้บริษัทผู้รวมธุรกิจที่จ่ายส่วนเกินให้กับผู้เล็กกิจการเกินกว่าความเป็นจริงต้องบันทึกผลขาดทุนจากการด้อยค่าของค่าความนิยมจำนวนมาก จากการสำรวจงบการเงินภายหลังจากที่มาตรฐานทั้งสองฉบับได้ถูกบังคับใช้พบว่า บริษัทใหญ่ๆ เช่น AOL Time Warner ประกาศว่าจะต้องบันทึกผลขาดทุนจากการด้อยค่ากว่า 54 พันล้านดอลลาร์ในปี ค.ศ. 2002 นี้ ในขณะที่เดียวกัน Yahoo Inc. ก็เปิดเผยว่าอาจมีผลขาดทุนจากการด้อยค่าในปี ค.ศ. 2002 สูงถึง 100 ล้านดอลลาร์²

Ellis (2001) ได้ตีพิมพ์บทความแสดงความเห็นเกี่ยวกับมาตรฐานทั้งสองฉบับว่า FASB ไม่ได้คำนึงถึงผลทางเศรษฐกิจจากการรวมธุรกิจในการออกแนวทางปฏิบัติทางการบัญชีดังกล่าว Ellis ได้กล่าวว่า มาตรฐานการบัญชีคำนึงถึงแต่ผลกระทบต่อตัวเลขในทางบัญชีมากกว่าแนวคิดพื้นฐานทางเศรษฐกิจในการรวมธุรกิจซึ่งเกี่ยวกับการแลก

² EDGAR Online

เปลี่ยนมูลค่าไม่ใช่วิธีการทางบัญชี Ellis ได้กล่าวถึงความแตกต่างระหว่าง ค่าความนิยมของการรวมธุรกิจ (Acquisition Goodwill) ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับผลการดำเนินงานของธุรกิจที่รวมกันทั้งในปัจจุบันและอนาคตและประมาณ อัตราการเจริญเติบโตของธุรกิจ กับค่าความนิยมทางบัญชี (Accounting Goodwill) ซึ่งก็คือผลต่างของมูลค่าจ่ายซื้อ กับมูลค่ายุติธรรมของสินทรัพย์สุทธิที่จ่ายซื้อ ค่าความนิยมควรมีรากฐานจากการที่การรวมธุรกิจเพิ่มความมั่งคั่งให้กับ ผู้ถือหุ้นของผู้รวม ดังนั้นการจ่ายเงินเพื่อรวมกิจการที่สูงกว่ามูลค่ายุติธรรมของสินทรัพย์สุทธิตามมาก ๆ อาจก่อให้เกิดค่า ความนิยมในทางบัญชี แต่ไม่ทำให้เกิดค่าความนิยมของการรวมธุรกิจ ดังนั้นข้อกล่าวอ้างที่ว่ามาตรฐานการบัญชีที่ ออกใหม่สามารถให้ข้อมูลเชิงเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจมากขึ้นจึงไม่ถูกต้อง

อย่างไรก็ดีการกำหนดให้ต้องทดสอบการด้อยค่าของค่าความนิยม น่าจะสามารถลดปัญหาเกี่ยวกับการวัดค่า ของค่าความนิยมของการรวมธุรกิจ เนื่องจากการทดสอบการด้อยค่านี้มีพื้นฐานอยู่บนการวัดมูลค่าประโยชน์ทาง เศรษฐกิจในอนาคตของธุรกิจที่รวมกันโดยรวม

แนวโน้มของมาตรฐานการบัญชีนานาชาติ (International Accounting Standards: IAS)

การอนุญาตให้ใช้วิธีรวมส่วนได้เสียของมาตรฐานการบัญชีนานาชาติ เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากที่ FASB ประกาศใช้ FASB 141 และ FASB 142 ซึ่งกำหนดให้ใช้วิธีซื้อ เพียงวิธีเดียวในการบันทึกบัญชีรวมธุรกิจ ความพยายามในการเชื่อมโยงมาตรฐานการบัญชี (Convergence) ทำให้ IAS เริ่มโครงการในการทบทวนปรับปรุงมาตรฐานเกี่ยวกับการรวมธุรกิจ โดยแบ่งโครงการดังกล่าวเป็นสองส่วน

โครงการส่วนแรก เน้นการทบทวนแก้ไขวิธีการบัญชีสำหรับการรวมธุรกิจ การบัญชีสำหรับสินทรัพย์ไม่มี ตัวตน และการวัดมูลค่าสินทรัพย์สุทธิต่างๆที่เกิดจากการรวมธุรกิจ โครงการส่วนที่สองจะรวมถึงการบัญชีสำหรับ กิจการที่นำมาวมกันในลักษณะของกิจการร่วมค้า ซึ่งคาดว่าจะมีการทบทวนการใช้วิธีเริ่มต้นใหม่ (Fresh Start) สำหรับกิจการประเภทนี้ นอกจากนั้นจะทบทวนการบัญชีสำหรับการรวมธุรกิจที่อยู่ภายใต้การควบคุมเดียวกัน (Common Control) ซึ่งอาจกำหนดให้ใช้วิธีรวมส่วนได้เสียเพื่อจัดทำงบการเงินรวม (Combined Statements)

IAS มีแนวโน้มที่จะคล้อยตาม FASB โดยเฉพาะประเด็นของการใช้วิธีซื้อเป็นวิธีปฏิบัติเพียงวิธีเดียวสำหรับ การรวมธุรกิจทุกประเภท และ ให้บันทึกผลขาดทุนจากการด้อยค่าของค่าความนิยมเมื่อเกิดการด้อยค่า โดยประยุกต์ ใช้วิธีปฏิบัติตาม IAS 36 แทนการตัดจำหน่ายในแต่ละปี ซึ่งวิธีการทดสอบการด้อยค่าตาม IAS 36 นั้นแตกต่างจาก แนวทางการทดสอบการด้อยค่าตาม FASB 142 นอกจากนี้ IAS ยังต้องพิจารณาประเด็นของการบันทึกส่วนเกินจาก การซื้อธุรกิจที่เกิดขึ้นเป็น IPR&D เนื่องจาก IAS มีวิธีปฏิบัติที่แตกต่างจาก FASB โดย IAS อนุญาตให้บันทึกค่าใช้จ่ายในการพัฒนา (Development) เป็นสินทรัพย์ได้ ซึ่งบริษัทที่ปฏิบัติตาม IAS จะบันทึก IPR&D ส่วนที่เข้าเงื่อนไข ของ “ค่าใช้จ่ายในการพัฒนา” เป็นสินทรัพย์ในงบดุลภายหลังรวมกิจการ ซึ่งจะต้องแยกแสดงรายการต่างหากจากค่า ความนิยม

รายงานล่าสุดของ IAS (June 2003) ยังคงยืนยันที่จะให้ใช้วิธีซื้อสำหรับการรวมธุรกิจทุกประเภท และยัง ยืนยันให้มีการระบุ “ผู้รวม” และ “ผู้ถูกรวม” ในการรวมธุรกิจทุกกรณี ดังนั้นถึงแม้ว่าการรวมธุรกิจจะเกิดขึ้นตามวิธี รวมกิจการ (Consolidation) โดยการตั้งกิจการใหม่เพื่อรับโอนสินทรัพย์สุทธิจากกิจการที่มารวมกันก็ยังคงจะต้องระบุ ผู้รวมและผู้ถูกรวม และห้ามมิให้ใช้แนวคิดเริ่มต้นใหม่สำหรับการรวมธุรกิจทุกกรณี

สิ่งที่น่าสนใจในแนวคิดของ IAS คือ กำหนดให้การรวมธุรกิจสำหรับกรณีที่ผู้ร่วมไม่ได้ซื้อธุรกิจของผู้ถูกรวมไว้ทั้งหมด และก่อให้เกิดผู้ถือหุ้นส่วนน้อย (Minority Interest) IAS กำหนดให้ต้องแสดงส่วนของผู้ถือหุ้นส่วนน้อยในมูลค่ายุติธรรมซึ่งเป็นแนวโน้มของการประยุกต์ใช้ทฤษฎีหน่วยงาน³ (Entity Theory) ทำให้การวัดค่าความนิยมที่เกิดขึ้นจากการรวมธุรกิจต้องทำตามแนวคิดค่าความนิยมทั้งหมด (Full-Goodwill Method)

บทสรุป

FASB 141 และ FASB 142 ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นกับการบัญชีสำหรับการรวมธุรกิจ FASB 141 ซึ่งกำหนดให้ใช้วิธีซื้อกับการรวมธุรกิจทุกประเภทนั้นคาดว่าจะส่งผลดีกับผู้ใช้งบการเงินเนื่องจากให้ข้อมูลที่มีประโยชน์ต่อการตัดสินใจ และสามารถนำไปเปรียบเทียบกับกิจการอื่นได้ง่ายขึ้น ซึ่งวิธีซื้อนั้นเน้นแนวคิดของการจ่ายซื้อมูลค่ายุติธรรมของสินทรัพย์สุทธิและบันทึกส่วนเกินที่เกิดขึ้นเป็นค่าความนิยม

นอกจากนั้น FASB 142 สร้างแนวคิดใหม่เกี่ยวกับการทดสอบและบันทึกผลขาดทุนจากการด้อยค่าของค่าความนิยมแทนที่จะต้องตัดบัญชีค่าความนิยมที่เกิดขึ้นจากการซื้อธุรกิจ แนวคิดนี้ได้รับการสนับสนุนว่าจะช่วยสร้างความโปร่งใสให้กับรายงานทางการเงิน และสามารถแสดงฐานะทางเศรษฐกิจของธุรกิจภายหลังการรวมได้ถูกต้องยิ่งขึ้น

IAS มีแนวโน้มที่จะทบทวนและปรับเปลี่ยนมาตรฐานการบัญชีให้เป็นไปตาม FASB 141 และ 142 ซึ่งอาจมีผลแตกต่างเล็กน้อยจากแนวทางในการทดสอบการด้อยค่าของค่าความนิยม และก็เป็นที่น่าพอใจว่าเมื่อ IAS ปรับเปลี่ยนมาตรฐาน ประเทศไทยซึ่งยึดหลักปฏิบัติสากลก็ต้องพิจารณาปรับเปลี่ยนมาตรฐานเกี่ยวกับการรวมธุรกิจให้สอดคล้องเช่นกัน

³ ทฤษฎีหน่วยงาน (Entity Theory) กำหนดให้ธุรกิจที่รวมกันต้องประเมินมูลค่ายุติธรรมของสินทรัพย์สุทธิทั้งหมด ถึงแม้ว่าการรวมกิจการจะเกิดขึ้นเพียงบางส่วน ดังนั้นมูลค่ายุติธรรมที่ประเมินใหม่จะถูกจัดสรรให้กับบริษัทใหญ่ และผู้ถือหุ้นส่วนน้อยตามส่วนได้ที่มีอยู่

บรรณานุกรม

- ดิชพงศ์ พงศ์ภัทรชัย (2545), “กำไรเงินสดต่อหุ้น”, *วารสารบริหารธุรกิจ*, ปีที่ 25 ฉบับที่ 95 (กรกฎาคม-กันยายน): 34-41.
- สมาคมนักบัญชีและผู้สอบบัญชีรับอนุญาตแห่งประเทศไทย (2542), *มาตรฐานการบัญชีฉบับที่ 43 เรื่อง การรวมธุรกิจ*, กรุงเทพมหานคร.
- Danile-Cortese, Teresa M. and Tomaszewski, Sylwia G (Winter 2002), “Setting New Standards for Business Combinations and Intangible Assets”, *Review of Business*, 10-15.
- Davis, Michael L., (Spring 1996), “The Purchase vs. Pooling Controversy: How the Stock Market Responds to Goodwill”, *Journal of Applied Corporate Finance*, Volume 9, 50-59.
- Deng, Z., and Lev, B. (1998), “The Valuation of acquired R&D”, *Working paper*, New York University. อ้างถึงโดย Hopkins, Houston, and Peters, 2000.
- Ellis, Martin. (Fall 2001), “Goodwill Accounting: Everything has changed and Nothing has changed”, *Journal of Applied Corporate Finance*, Volume 14, 103-112.
- Hopkins, Patrick E., Houston, Richard W., and Peters, Michael F. (July 2000), “Purchase, Pooling, and Equity Analysts’ Valuation Judgments”, *The Accounting Review*, Volume 75, 257-281.
- Lee, Changwoo, and Choi, Frederick D S. (Autumn 1992), “Effects of Alternative Treatment of Merger Premia: Further Empirical Evidence”, *Journal of International Financial Management & Accounting*, Volume 4, Issue 3, 220-236.
- Lys, Thomas. And Vincent, Linda. “An Analysis of Value Destruction in AT&T Acquisition of NCR”, *Journal of Financial Economics*, 39 (October-November), 353-378.
- Moehrle, Stephen R., Reynolds-Moehrle, Jennifer A., and Wallace, James S. (September 2001), “How Informative Are Earnings Numbers That Exclude Goodwill Amortization?”, *Accounting Horizons*, 243-255.
- Moehrle, Stephen R. and Reynolds-Moehrle, Jennifer A. (September 2001), “Say Good-Bye to Pooling and Goodwill Amortization”, *Journal of Accountancy*, 31-38.
- Financial Accounting Standards Board. Statement of Financial Standards No. 141: Business Combinations. Norwalk, CT: FASB. June 2001.
- Financial Accounting Standards Board. Statement of Financial Standards No. 142: Goodwill and Other Intangible Assets. Norwalk, CT: FASB. June 2001.
- International Accounting Standards Committee. International Accounting Standards No. 22 (Revised 1998): Accounting for Business Combinations. London, UK. 1998.
- IASB Update, January 2003-September 2003.